

Salad Dai in Thai Culture

Catthaleeya Aungthongkamnerd

Faculty of Humanities, Naresuan University

Received: February 1, 2024

Revised: May 1, 2024

Accepted: June 4, 2024

Abstract

This article explores the salad dai plant in Thai culture. Research indicates that salad dai has been a part of Thai literature since the Ayutthaya period. Its presence is also notable in historical texts, literature, folklore, and religious architecture. This suggests a broad familiarity with and use of salad dai among the Thai people. In literature, poets reference salad dai, often with a focus on its aesthetic appeal. The plant's name is also used in naming places, reflecting its significance in toponymy. In culinary contexts, especially in eastern Thailand, salad dai is used as a food ingredient. Traditional Thai medicine utilizes salad dai for its healing properties. Additionally, in ceremonies and rituals, it is used alongside other sacred plants like sandalwood and krissana wood in royal funerals.

Keywords

salad dai, plants in Thai culture, plants and lifestyle

สลัดไดในวัฒนธรรมไทย

แคทรียา อังทองกำเนิด

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับสลัดไดที่ปรากฏในวัฒนธรรมไทย ผลการศึกษาพบว่า สลัดไดเป็นพืชที่ปรากฏหลักฐานในวรรณกรรมมาตั้งแต่สมัยอยุธยา อีกทั้งชื่อสลัดไดยังปรากฏในประวัติศาสตร์ วรรณกรรม คติชน และสถาปัตยกรรมทางศาสนา จากหลักฐานต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่า คนไทยไม่เพียงแต่รู้จักชื่อและลักษณะของต้นสลัดไดเท่านั้น แต่ยังใช้ประโยชน์จากต้นสลัดไดในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านสุนทรียะทางวรรณกรรม กวีกล่าวถึงชื่อสลัดไดโดยมุ่งเน้นความไพเราะด้านวรรณศิลป์ ด้านภูมินาม ใช้ชื่อสลัดไดตั้งเป็นชื่อสถานที่ต่าง ๆ ด้านการบริโภค คนในภาคตะวันออกเฉียงใต้มาปรุงเป็นอาหาร ด้านการรักษาโรค แพทย์แผนไทยใช้สลัดได และกระหล่ำฝักปรุงเป็นยา ด้านประเพณีพิธีกรรม ใช้กระหล่ำฝักควบคู่กับไม้จันทร์และไม้กฤษณาในงานพระราชพิธีพระบรมศพ

คำสำคัญ

สลัดได, พืชในวัฒนธรรมไทย, พืชกับวิถีชีวิต

บทนำ

สลัดไดมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Euphorbia antiquorum* L. อยู่ในวงศ์ Euphorbiaceae มีชื่อในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันไป ในภาคกลางเรียกว่า สลัดไดป่า ส่วนในจังหวัดนครราชสีมาเรียกว่า กะลำผัก (Smitinand, 2014, p. 243) ในวัฒนธรรมไทยชื่อสลัดไดปรากฏมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังหลักฐานที่ปรากฏใน *ภาพย่ห่อโคลงประพาสธารทองแดง* และชื่อสลัดไดยังปรากฏสืบเนื่องต่อมาจนถึงวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์

Figure 1: Malayan Spurge Tree

Note. From Catthaleeya Aungthongkamnerd

เมื่อสืบค้นหลักฐานเกี่ยวกับสลัดไดในแหล่งข้อมูลอื่น ๆ พบว่า ชื่อของสลัดไดยังปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ คติชน และ สถาปัตยกรรมทางศาสนา จากการค้นพบข้อมูลเกี่ยวกับสลัดไดในแหล่งต่าง ๆ และจากการค้นข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารที่ศึกษาเกี่ยวกับสลัดไดในด้าน วัฒนธรรม พบงานของ Pholdi (2002) ที่ศึกษาหลักฐานการอ้างอิงถึงไม้ใน ประเทศไทยเป็นครั้งแรกจากเอกสารโบราณสมัยก่อนรัตนโกสินทร์ ได้กล่าวถึงชื่อกระทำพักซึ่งได้จากแก่นของต้นสลัดไดป่าที่ยืนต้นตายว่าพบ หลักฐานใน *โคลงนิราศทริภูมิไชย* ที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้น และ กล่าวถึงชื่อสลัดไดที่พบหลักฐานใน *ตำราพระโอสถพระนารายณ์* แต่ไม่ได้ กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับสลัดไดแต่อย่างใด ด้วยเหตุดังกล่าวผู้เขียนจึง สนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับสลัดไดในวัฒนธรรมไทยว่าคนไทยรู้จักและ ใช้ประโยชน์จากต้นสลัดไดในด้านใดบ้าง

1. สลัดไดในเอกสารทางประวัติศาสตร์

จากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ ไม่พบการกล่าวถึงสลัดได โดยตรง แต่กล่าวถึงกระทำพัก ซึ่งเป็นส่วนที่ได้จากแก่นของต้นสลัดไดที่ยืน ต้นตาย มีกลิ่นหอมเช่นเดียวกับไม้จันทร์และไม้กฤษณา กระทำพักเป็นไม้หา ได้ยากเช่นเดียวกับไม้กฤษณาจึงทำให้มีราคาสูง ดังที่กล่าวในหนังสือ *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดิน สมเด็จพระนารายณ์)* กล่าวถึงกระทำพักไว้ว่า

ไม้กฤษณา (boid d' aigle) ไม้กะลำพูก (calambouc) กับไม้กะลำพัก (calambac) มีทางป่าแถบประเทศกัมพูชา เป็นไม้ที่มีค่ามากและหาได้ยากในประเทศอินเดีย เพราะว่าเป็นแก่นไม้ซึ่งธรรมชาติได้ซ่อนไว้ในใจกลางลำต้น และจะมีก็แต่ในกลางที่วางแห้งเท่านั้น ซึ่งยากจะรู้ได้ เหตุนี้จึงหลงกันบ่อย ๆ ลงที่โคนต้นไม้ลงหลาย ๆ ต้นแล้วไม่พบสิ่งที่ต้องการเลย แก่นกฤษณานั้นพอหาได้ง่าย แต่แก่นกะลำพูกนั้นหายากมาก แต่ที่หายากที่สุดนั้นคือแก่นกะลำพักที่แท้ ๆ

(Komonbut, 2007, p. 42)

ด้วยเหตุที่กระลำพักเป็นของหายากและมีค่า จึงเป็นหนึ่งในเครื่องราชบรรณาการที่นำมาถวายพระมหากษัตริย์ ตัวอย่างเช่น ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 กล่าวถึงเครื่องราชบรรณาการที่เจ้าอนัมก๊ก จักรพรรดิเวียดนามได้ส่งมาบรรณาการพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ความว่า

ครั้นมาถึง ณ เดือนอ้าย ขึ้น 12 ค่ำ เจ้าอนัมก๊กได้จัดต้นไม้ทองต้นไม้เงินกับกะลำพักหนัก 10 ตำลึง ขี้ผึ้งหนัก 5 หาบ น้ำตาลทรายหนัก 5 หาบ ให้อังโงโฮ องพอกรุง คุณเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับว่าช้างที่พระราชทานออกไป 20 ช้างนั้นได้รับไว้แล้ว

(Thipakorawong, Chaophraya 1901, p. 188)

เนื่องจากกระลำพักเป็นไม้ที่มีกลิ่นหอม ในพระราชพิธีพระบรมศพ จึงนำกระลำพักมาใช้ร่วมกับไม้กฤษณา และไม้จันทน์ ดังความที่ปรากฏใน *คำให้การขุนหลวงหาวัด* บรรยายถึงกระลำพักในรถพระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และพระพันวัสสาใหญ่ ว่า

...ถัดนั้นมาถึงรถพระบรมศพ ถัดมารถใส่ท่อนจันทน์และกฤษณา **กระลำพัก**ปิดทอง รูปเทวดาถือกฤษณา**กระลำพัก** ท่อนจันทน์นั้นถือ ชูไปบนรถด้วยกัน จึงมีรูปสัตว์ 10 อย่าง ๆ ละคู่เป็น 20 ตัว มีรูปช้าง สอง ม้าสอง คชสีห์ราชสีห์สอง สิงโตสอง มังกรสอง ทักกะทอสอง นรสิงห์สอง เหมสอง หงษ์สอง แลรูปภาพทั้งนี้สูง 4 ศอก...

(Testimony of Khun Luang Ha Wat, 1967, p. 406)

ความอีกตอนหนึ่งเมื่อจะถวายพระเพลิงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และพระพันวัสสาใหญ่ มีการใส่ท่อนกฤษณา กระลำพัก และท่อนจันทน์ ได้พระโกศแล้วจุดไฟ ดังความว่า

...พระองค์จึงมีโองการตรัสสั่งให้ถวายพระเพลิงสมเด็จพระราชบิดา และพระพันปีหลวงอันประเสริฐทั้งสองพระองค์ สมเด็จพระบรมเอกทัศและพระอนุชาธิราชและพระราชบุตร และพระสนมสาว สวรรค์ก้านัลทั้งซ้ายขวา และพระญาติวงศ์ก็ห้อมล้อมพระบรมศพอยู่ จึงรับสั่งให้ถวายพระเพลิงด้วยไฟฟ้า แล้วจึงเอาท่อนกฤษณา **กระลำพัก**แลท่อนจันทน์อันปิดทองบรรดาเครื่องหอมทั้งปวงนั้นใส่ในใต้พระโกศรูปทองทั้งสองแล้วจึงจุดเพลิงไฟฟ้า แล้วจึงสาดด้วยน้ำหอม แลน้ำดอกไม้เทศแลน้ำกุหลาบ แลน้ำหอมทั้งปวงต่าง ๆ อันมีกลิ่นหอมฟุ้งจรตระหลบไปทั้งพระเมรุทอง...

(Testimony of Khun Luang Ha Wat 1967, p. 409)

2. สลัดไดในวรรณกรรม

ชื่อสลัดไดปรากฏในวรรณกรรมตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ดังที่พบใน *กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง* พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรไชยเชษฐาสุริยวงศ์ ว่า

ก่ำจัดสลัดไดขึ้น	บนพื้นภูเขาส่ง
แควค่างยางยุงดูง	ต้นตะแบกแปลกกันบาน
สลัดได ก่ำจัดต้น	หางยุง
บนภูเขาส่ง	หย่งหยื่น
แควค่างยางยุงดูง	ตรงโตรด
ตะแบกแปลกกันขึ้น	เกลื่อนกลุ้มบานไสว

(Thammathibet, Prince, 2013, p.152)

จากกาพย์ห่อโคลงข้างต้น จะเห็นได้ว่ากวีทราบดีว่าลักษณะพื้นที่ที่สลัดไดขึ้นนั้นอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่เป็นภูเขาส่ง อีกทั้งกวียังเล่นคำสลัดไดเพื่อความไพเราะทางวรรณศิลป์ ดังความว่า

สลัดไดไม่สลัดน้อง	จำใจร้างห่างห้องมา
รักซ้อนถอนใจหา	คือใจไม่เห็นอรอร
สลัดไดไม่สลัดน้อง	เพื่อนคลา
จำใจร้างห่างหา	คลาดแคล้ว
รักซ้อนถอนใจหา	ครวญครุ่น
ดีฤไฉไม่เห็นแก้ว	สุดรู้เรียมศัลย์ ฯ

(Thammathibet, Prince, 2013, p.165)

ข้อสละดไดยังปรากฏต่อเนื่องมาจนถึงวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น *นิราศสุพรรณ* ของสุนทรภู่ *ลิลิตตะเลงพ่าย* ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส *ฉันทะยาวพจน์* ของนายเปโมรา *พระนลคำฉันท์* และ *สามกรุง* พระนิพนธ์ของพระราชนวรงค์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ฯลฯ ความรู้ของกวีเกี่ยวกับลักษณะสละดไดยังพบได้ในเรื่อง *สามกรุง ภาค 1 กรุงศรีอยุธยา* ความว่า

สละดไดสละดด้วยเหตุ	ดังฤ
เห็นจะหนามตำมือ	แม่นแล้ว
สละดไดไช่อื่นคือ	สละดหัด
ถูกถอาจคลาดแคล้ว	ไม่รู้ดูเดาฯ

(Bidyalkarana, H.H. Prince, 1952, P.34)

แม้โคลงข้างต้นกวีจะเล่นคำพ้องเสียงเพื่อความไพเราะทางวรรณศิลป์ แต่จากเนื้อความจะเห็นได้ว่ากวีรู้จักลักษณะของสละดไดเป็นอย่างดีว่าเป็นพืชที่มีหนาม ดังที่กวีกล่าวถึงเหตุที่ต้องสละดไดมีนั้นเป็นเพราะถูกหนามสละดไดตำมือ

นอกจากข้อสละดไดแล้ว พบการกล่าวถึงกระลำพัก ซึ่งเป็นส่วนที่ได้มาจากแก่นของต้นสละดไดที่ยืนต้นตาย ดังปรากฏใน *โคลงนิราศทริภุญชัย* ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2180 หรืออาจก่อนนั้นขึ้นไปประมาณ พ.ศ. 2060 (Na Nagara, 1973, p. (4)) ซึ่งอยู่ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น กล่าวถึงกระลำพักว่า

เกสนาจันแจ่มก้าน	กล่าพัก
ฝนช่วยยงค์ออนอัคค	นุชเนื้อ
นยนาลูบโลมยัก	เขียรเช่น งามเอ
ยลยั้งชวานฟ้าเงื่อ	เจียดข้าขวัญทรง

(Na Nagara, 1973, p.80)

จากโคลงข้างต้น ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “กฤษณา จันท์ และกระลำพัก ฝนถวายนางผู้เป็นยอด ใช้ยาทาขนตาให้งามมาก มองดูยิ่งกว่าเจ้าชวานฟ้าแล้งดไว้ให้ขวัญพี่แตกทำลาย” (Na Nagara, 1973, p.80) ถ้าถือตามคำอธิบายดังกล่าวจะเห็นว่า ในสมัยก่อนกระลำพักเป็นเครื่องสำอาง แต่ในที่นี้ผู้เขียนขอเสนอความเห็นว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่ความในตอนนี้จะหมายถึงการฝนกฤษณา จันท์ และกระลำพักเป็นเครื่องหอมให้นางลูบไล้ผิวกายเพื่อให้เกิดกลิ่นหอม มากกว่าการใช้เพื่อทาขนตาให้สวยงาม เนื่องจากไม้ทั้งสามชนิดนี้มีคุณสมบัติให้กลิ่นหอม ดังเช่นในเรื่อง *พระนลคำหลวง* กล่าวถึงการใช้กระลำพักเป็นเครื่องหอมอบผ้า ดังความว่า “หอมกลั่นกล้มพัก ออกแทบหักเจียวพี่อา คิद्याมอยู่การาเคยอบผ้าให้เธอทรง” (Raksamani, 2023, p.288)

3. สลัดไต่ในคติชน

จากการศึกษาข้อมูลคติชนเกี่ยวกับสลัดไต่ในวัฒนธรรมไทย พบข้อมูลคติชนที่กล่าวถึงสลัดไต่ ดังนี้

3.1 ความเชื่อ

จากการศึกษาดำราดูชัยภูมิที่ดิน ดำราปลูกเรือน ดำราชั้นเรือนใหม่ และดำราปลูกต้นไม้ตามทิศ ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับต้นสลัดไต่ว่าเป็นพืชให้

โทษที่ไม่ควรปลูกในบ้าน เนื่องจากเชื่อว่าหากปลูกพืชชนิดนี้แล้วจะเกิดความ
ไม่ดีและภัยอันตรายต่าง ๆ ดังความที่ปรากฏใน ตำราดูชัยภูมิที่ดิน ตำราลำดับ
ที่ 11 (155 มัด 15) ว่า

จะกล่าวแต่ไม้ร้าย ไม้ทั้งหลายอันโทษมีมะกอกและพระ
ศรียาโพธิ์ อีก ทั้งตาลแลไม้ไทรทั้งสำโรง ท่านก็ห้ามทั้งสลัดได
ท่านว่าอย่าปลูกไว้ ในที่นั้นบ่สำราญ ถ้า มีแต่ก่อนแล้วให้เร่งแผ้ว
ถางสถาน ถ้าไว้จะเกิดความรำคาญทุกขนา ๆ จะพลัดพรากจาก
ตัวตน ข้าคนจะหลีกหนี แม้นมั่งมีจะจรพล ถ้าอยู่อย่าไว้ใกล้ตัวตน
ผู้สร้างบ้านเร่งทำ ตามนี้เถิด

(Handbook for Assessing Land Auspicious cited in
Dumklongton, 2020, p.159)

ความเชื่อว่าสลัดไดเป็นไม้ร้ายที่ไม่ควรปลูกในบริเวณบ้าน
เป็นอัปรีัย อีกทั้งจะเกิดภัยอันตรายแก่คนในบ้าน ยังพบได้ในตำราปลูกเรือน
ดังความที่กล่าวในตำราลำดับที่ 7 (65 มัด 7 ตำราปลูกเรือน) ว่า
“ท่านห้ามมิให้ปลูกต้นไม้ในบ้าน คือ มะกอก ต้นตาล แคนบ้าน แคนป่า ละหุ่ง
สลัดได โพธิ์ ไทร หว่า พุทราป่า มะละกอ อย่าปลูกไว้ จะอัปรีัย จะเกิด
ภัยอันตรายแล” (Textbook of House Buildings cited in Dumklongton,
2020, p.159) และในตำราลำดับที่ 14 (482 มัด 44 ตำราปลูกเรือนและ
ตำราโหราศาสตร์) ความว่า “ท่านห้ามมิให้ปลูกต้นไม้ในบ้าน คือ มะกอก
ต้นตาล แคนบ้าน แคนป่า ละหุ่ง สลัดได โพธิ์ ไทร ไม้ว่าจ้วขาว พุทราป่า
มะละกอ อย่าปลูกไว้จะอัปรีัย จะเกิดภัยอันตรายแล” (Texts of House
Buildings and Texts of Astrology cited in Dumklongton, 2020, p.159)

ความเชื่อว่าสลัดไคเป็นพืชที่ไม่ควรปลูกในบ้านยังพบใน ตำราปลูก
ต้นไม้ตามทิศ ดังความว่า

หนึ่งเล่าพันธุ์หมู่ม้า	ไว้มิได้ใกล้ถิ่นถาน
โพไทรยงยางตาล	ทั้งมะกอกแลหว้าแค
สำโรงสลัดไค	ไม้งิ้วจ้าวทั้งนี้แล
อย่าไว้ให้อยู่แค	เคหาถานมักมีดี
เม้นเกิดที่ใกล้ใกล้	จะเกิดภัยทุกราตรี
เงาไม้มาทภัย	จะยากแค้นแสนเช้งใจ
ทั้งตัวจะตายด้วย	ลูกเมียม้วยพิลาไลย
ช้างม้าแลข้าไทย	ทุนทรัพย์จะฉิบหาย
เพราะไม้หมู่นี้แล	มีอยู่แค่จักอันตราย
เงาทภัยฉิบหาย	เร่งชูดชนเสียจงไกล
จึงอยู่เย็นเป็นสุข	บมิทุกข์บมิภัย
จำเรณูสวัสดิมิไชย	ให้เป็นสุขทุกราตรี

(S. Plainoi, 2018, p. 477)

สาเหตุที่เชื่อว่าสลัดไคเป็นพืชที่ไม่เป็นมงคล ไม่ควรปลูกในบ้านนั้น ด้วยเหตุเพราะต้นสลัดไคนั้นเป็นพืชที่มีหนาม และมียาง อาจเป็นอันตรายแก่ผู้อยู่อาศัยในบ้าน จึงเป็นที่มาของความเชื่อดังกล่าว ซึ่งในปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวคลี่คลายลงไป ดังจะเห็นได้จากการใช้ประโยชน์จากคุณลักษณะที่เป็นอันตรายดังกล่าวมาเป็นเครื่องป้องกันอันตรายจากการบุกรุก โดยการปลูกสลัดไคไว้ริมรั้ว (Baanlaesuan, 2022)

นอกจากนี้ ยังพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับสลัดไคในสมัยก่อนว่าเป็นพืชที่มีผีสิง และตามโรงบ่อนจะแขวนสลัดไคไว้เพื่อป้องกันผีนักพนันที่จะเข้ามาเล่นคาถา ดังความว่า “สลัดไคเป็นต้นไม้ที่คนโบราณเชื่อว่ามีผีสิงอยู่ จึงไม่นิยมปลูกใกล้บ้าน แต่ตามโรงบ่อนการพนันนิยมใช้กิ่งของต้นสลัดไค ไปผูกห้อยโยงไว้เพื่อป้องกันผีนักพนันของคนอื่นที่จะเข้ามาเล่นคาถา” (Medthai, 2023) ซึ่งจากการสืบค้นข้อมูลไม่พบข้อมูลที่บันทึกเกี่ยวกับความเชื่อดังกล่าว แต่พบข้อความที่เสถียรโกเศศบันทึกไว้ในเรื่องพื้นความหลังเกี่ยวกับสลัดไคที่แขวนไว้เหนือประตูโรงบ่อน ความว่า

โรงบ่อนตามทีกล่าวมาแล้ว เป็นโรงโถงขนาดใหญ่ หลังคามุงกระเบื้อง ไม่มีฝ้าหรือเพดานกรุบน มีฝ้าเป็นผนังก่ออิฐถือปูน ด้านหน้าเป็นผนังเตี้ย ๆ เหนือตลอดขึ้นไปเป็นลูกกรงเหล็ก มีทางเข้า 2 หรือ 3 ประตู และมีกระเช้าปลูกต้นสลัดไค แขวนไว้สูงเหนือประตู ทำไม้จึงแขวนสลัดไค ไม่เคยชักถาม...

(Sthirakoses, 1970, pp.162-163)

3.2 ภูมินาม

ชื่อสลัดไคยังปรากฏในชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย เช่น โบราณสถานวัดอโศการาม จังหวัดสุโขทัย คนในท้องถิ่นเรียกกันว่า วัดสลัดไค สถานที่ทางธรรมชาติ เช่น น้ำตกสลัดไค จังหวัดนครนายก น้ำตกสลัดไค จังหวัดปราจีนบุรี ฝารักษ์สลัดไค จังหวัดนครราชสีมา ป่าสลัดไค ในอุทยานแห่งชาติตาพระยา จังหวัดสระแก้ว ชื่อบ้านหนองสลัดไค จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่ง Basso (1996, p.100) กล่าวถึงภูมินาม (place names) ว่าสามารถทำให้เกิดภาพในความคิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะทางภูมิศาสตร์ในสถานที่นั้น ดังนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่าภูมินามที่ปรากฏชื่อสลัดไคน่าจะเรียกตามชื่อพืชที่ขึ้นอยู่มากในบริเวณนั้น

นอกจากภูมินามที่กล่าวถึงชื่อสลัดโดยตรง ๆ แล้ว ยังพบภูมินามสถานที่ที่ใช้คำใกล้เคียงกับคำว่าสลัดได้แก่ บ้านสลักได จังหวัดสุรินทร์ ซึ่ง Chaichompoo (2020, pp. 299-306) ได้สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับชื่อบ้านสลักไดทั้งเอกสารแผนที่ทางการทหาร ประกอบกับการสอบถามจากคนในหมู่บ้านได้ข้อสรุปว่า ชื่อบ้านสลักไดน่าจะมามีที่มาจากชื่อต้นสลัดได อีกทั้งในพจนานุกรมภาษาเขมร ชื่อพืชสลัดโดยตรงกับคำว่า จ๊วนเลียดได

3.3 เพลงพื้นบ้าน

เพลงนางช้าง และเพลงผีนางช้าง เป็นเพลงประกอบการละเล่นที่เล่นกันในช่วงตรุษสงกรานต์ คนทรงจะถือใบตาล 2 ใบ เมื่อผีนางช้างลงทรง คนทรงจะใช้ใบตาลไล่ตีผู้คน (Phopromsi, 1996, p. 46) เนื้อเพลงนางช้าง และเพลงผีนางช้างมีการเอ่ยถึงสลัดได ดังนี้

เพลงแม่ช้าง

แม่ช้างเอยวักกินหญ้า
ม่ากินสลัดได
หมูกินบอนไ้พอนกินไก่
ข้าน้อยต้มไข่ขม้นเหลืองอ่อน

(Phopromsi, 1996, p. 46)

เพลงผีนางช้าง

นางช้างเอย มาสูบเต่าร้าง อ้ายช้างกินใบไผ่ อ้ายวักกิน
หญ้า หมากัดสลัดได อ้ายช้างต้มไข่ ขม้นเหลืองอ่อน ช้างมาแล้ว
โวย มาแล้วว่า มาเสียจากในป่า เห็นรอยโตๆ มาเคี้ยวใบโพ เคี้ยว
อ่วม ๆ อ้ายนางช้างเอย

(Phopromsi, 1996, p. 120)

นอกจากนี้ ยังพบการกล่าวถึงสลัดไคในเพลงช้างเอ้ยช้างซึ่งเป็นเพลงร้องเล่นของเด็ก ดังเนื้อเพลงว่า

ช้างเอ้ยช้าง	ตัดเตาร้าง	ช้างกินใบไผ่
วัวกินหญ้า	ม้ากินสลัดไค	เจ้าสังข์ศิลป์ชัย
ท้าวหมื่นเหลื่องอ่อน	บุหรีบ้าหรั่ง	นางจันทร์ตะระมะ
นางสนั่นหน้ากะ	โจ่งจะกะโจ่งถึง	

(Children's Lullaby and Children's Play Song, 1957, p.43)

3.4 อาหารและพืชสมุนไพร

อาหารพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สลัดไคเป็นพืชที่มียางมาก แต่หากรู้วิธีทำสามารถนำมาประกอบเป็นอาหารรับประทานได้ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนำสลัดไคมาประกอบอาหาร เช่น จังหวัดจันทบุรี จะนำยอดหรือต้นอ่อนของต้นสลัดไคมาเหียนหามาออกแล้วหันตามแนวขวางบาง ๆ เป็นรูปสามแฉก ต่อจากนั้นนำไปขยำน้ำเกลือหลายๆ น้ำเพื่อไล่น้ำยางจนหมด แล้วนำไปแกงป่าหรือผัดเผ็ด (Atchedi, 2007, p. 90) โดยใส่ปลาไหล หรือเนื้อ

ยาสมุนไพร

สลัดไคเป็นพืชที่มีสรรพคุณทางยา ในพระคัมภีร์สรรพคุณ กล่าวถึงสรรพคุณของสลัดไคไว้ว่า “สลัดไคแลส้มเข้ามีรสอันร้อนแลเปรี้ยว แก่ฟกบวม แก่จุกเสียด แก่แม่พยาธิอันกระทำให้หลังท้อง เจริญไพบาตุย่อยอาหารให้พลันแลหกแล” (Prapasapong, 1999, p.376) สามารถนำส่วนต่าง ๆ ของต้นสลัดไคไปปรุงเป็นยารักษาโรค เช่น ส่วนของใบสลัดไค ใช้เป็นส่วนประกอบในเครื่องยาสว่างอารมณ์ ช่วยรักษาโรคลม ดังที่กล่าวในพระคัมภีร์ปฐมจินดารว่า

ยาชื่อสว่างอารมณ์ ขนานนี้ เอาเปลือกดินเบ็ดตัน 1 เปลือกดินเบ็ดเครือ 1 เปลือกมะรุ้ม 1 เปลือกทองหลาง 1 สะค้าน 1 ข้ำพลู 1 ขมิ้นอ้อย 1 ขมิ้นเครือ 1 เบ็ญจราชพฤกษ์ 1 เบ็ญจชี้เหล็ก 1 เปลือกกันเกรา 1 ใบแมงลัก 1 ใบรักขาว 1 ใบสลัดได 1 ใบสลอดกินลง 1 ใบมะตูม 1 ใบสวาด 1 ใบเสนียด 1 ใบคนที่หอ 1 รากจิงจ้อทั้ง 2 ตรีผลา 3 ใบกะเม็ง 1 ผลพิลังกาสา 1 สหาคูณทั้ง 2 มะไฟเดือนห้า 1 ข่าตาแดง 1 ขิงแห้ง 1 ดีปลี 1 รวมยา 40 สิ่งนี้เอาเสมอภาค เอาพริกไทยกึ่งยาทั้งหลายทำเป็นจุนละลายน้ำร้อน ส้มซ่า มะกรูดก็ได้ กินแก้ลมใหญ่ทั้ง 7 จำพวก...

(Prapasapong, 1999, p.255)

ส่วนของยางสลัดได สามารถนำมาใช้เป็นส่วนประกอบของเครื่องยา ในพระคัมภีร์สรรพคุณ กล่าวถึงสรรพคุณของยางสลัดไดไว้ว่า “ยางสลัดไดนั้นแรงกว่าต้นแลใบ คุณยางเทพทาโร แลยางตาตุ่ม ยางรักขาว แลเข้าค่า ทั้ง 5 อย่างนี้ มีคุณเสมอกัน มีรสอันร้อน แก้ตัวพยาธิ แก้ฟกบวม แลคชราช ผายธาตุแล” (Prapasapong, 1999, p.376) ใช้รักษา เช่น ยามหิทธิมหาพรหมภักตร แก้โรคอุจจาระธาตุ (Prapasapong, 1999, p.596)

นอกจากจะใช้ส่วนต่าง ๆ มาปรุงเป็นยาแล้ว ยังใช้กระลำพักซึ่งได้จากแก่นของต้นสลัดได กระลำพักมีรสขมหวานเย็นมัน รักษาโรคลมอัมกัม คานูสารี ตรีธาตุสมุฏฐาน และโลหิตโทษ (Prapasapong, 1999, p.378) กระลำพักใช้เป็นส่วนประกอบของเครื่องยารักษาโรคต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ยาอุดมโอสถ (น้อย) ใช้รักษาโลหิตปรกติโทษอันเกิดจากหัวใจ มีส่วนประกอบดังนี้

ขนานหนึ่งชื่อยาอุตมโอสถ (น้อย) เอาโกฐทั้ง 5 เทียนดำ
1 ลูกจันทร์เทศ 1 จันทน์แดง 1 จันทน์ขาว 1 กฤษณา 1 กะล่ำงัศ
1 อบเชยเทศ 1 สมุลแว้ง 1 สน 1 สักขี 1 ชะเอมเทศ
1 เปราะหอม 1 สารพัดพิษ 1 สมอเทศ 1 สมอไทย 1 เจตภังค
1 วานน้ำ 1 บอระเพ็ด 1 หัวหมู 1 เกสรขุนาก 1 เกสรสารภี
1 ดอกพิกุล 1 สิ่งละ 2 ส่วน สารส้ม 4 ส่วน ดอกคำฝอย 16 ส่วน
ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้แชกพิมเสน ให้กิน
แก้โลหิตปรกติโทษ อันบังเกิดแต่กองหทัยนั้นวิเศษนัก

(Prapasapong, 1999, p.525)

4. สลัดไดในงานสถาปัตยกรรมทางศาสนา

ในงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ชื่อสลัดไดปรากฏในฐานะ
นภศูล ซึ่งหมายถึงเครื่องประดับยอดปราสาท ทำเป็นรูปหอก มีกึ่งเป็นรูปดาบ
แตกสาขาออกไป 4 ทิศ แฉ่งชิง ผักเพกา ลำภูชั้น สลัดได ก็เรียก (Royal
Institute Dictionary, 2011, p.605) ซึ่งสนใจ นิมเล็ก ไม่เห็นด้วยกับนิยาม
ความหมายดังกล่าว และแสดงความคิดเห็นว่า คำว่า แฉ่งชิง ผักเพกา ลำภูชั้น
สลัดได ควรหมายถึง “รูปแบบของกึ่งหรือสาขาของแต่ละสมัยสถาปัตยกรรม
หรือของแต่ละพื้นที่น” (Nimlek, S., 2012, pp.30-31) อีกทั้งเสนอความ
คิดเห็นว่า เครื่องประดับยอดปราสาทควรเรียกว่านภศูลเพียงอย่างเดียว และ
เสนอคำนิยามของคำว่านภศูล หมายถึง “เครื่องประดับยอดปราสาท ยอดพุ่ง
ตรงขึ้นไปบนท้องฟ้า ยอดกลางหลาวมีกึ่ง 3 ชั้น แตกสาขาออกไป 4 ทิศ
มีรูปแบบต่าง ๆ เช่น ผักเพกา แฉ่งชิง สลัดได และดาบ” (Nimlek, S., 2012, p. 31)

ลักษณะของนาคศูลที่มีรูปแบบลักษณะของกิ่งเป็นแฉ่งชิง หรือ สลัดได พบที่นาคศูลยอดพระปรางค์ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งจากภาพจะเห็นได้ว่า ลักษณะของกิ่งและภาพหน้าตัดมีลักษณะคล้ายกับกิ่งก้านของต้นสลัดได จึงเรียกชื่อตามลักษณะของพืชดังกล่าว

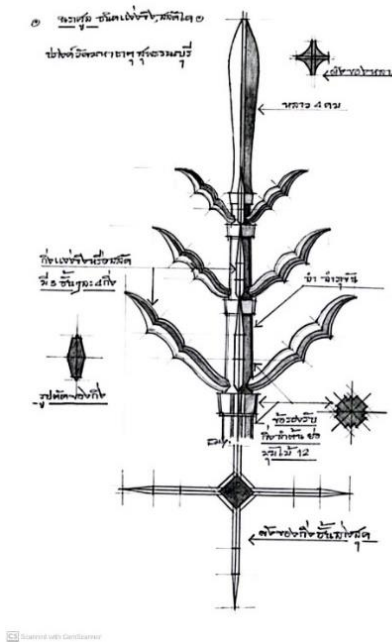

Figure2: Sketch of nine-topped pagoda, Salad Dai Prang Wat Phra Si Rattana Mahathat, Suphanburi

Note. From Somjai Nimlek

https://www.silpa-mag.com/history/article_5359

สรุป

สลัดได้ผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยมาอย่างยาวนาน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรม คติชน สถาปัตยกรรมทางศาสนา ที่กล่าวถึงสลัดได้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จากหลักฐานทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าในอดีตคนไทยคุ้นเคยกับต้นสลัดได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากข้อมูลต่าง ๆ ที่มีการกล่าวถึงสลัดได้

ในบันทึกเอกสารทางประวัติศาสตร์ แม้จะไม่ได้กล่าวถึงสลัดได้ แต่กล่าวถึงกระลำพักซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสลัดได้ เนื่องจากเป็นส่วนที่ได้จากแก่นของต้นสลัดได้ที่ยืนต้นตาย เป็นส่วนที่มีกลิ่นหอมเช่นเดียวกับไม้กฤษณาและไม่จันทน์ กระลำพักนั้นหาได้ยากถือเป็นของมีค่าเช่นเดียวกับไม้กฤษณา จึงนำมาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการ อีกทั้งนำมาใช้ในงานพระราชพิธีพระบรมศพ

ส่วนในวรรณกรรมตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ กวีกล่าวถึงชื่อสลัดได้เพื่อความไพเราะทางวรรณศิลป์ ในข้อมูลคติชนพบการกล่าวถึงชื่อสลัดได้ในเพลงประกอบการละเล่นผีนางข้างที่นิยมเล่นกันในช่วงสงกรานต์ และเพลงข้างเอ๋ยข้าง เพลงร้องเล่นของเด็ก พบในภูมินามในพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งแสดงหลักฐานให้เห็นถึงร่องรอยของต้นสลัดได้ที่เคยขึ้นอยู่มากในบริเวณนั้น พบในความเชื่อเกี่ยวกับไม้ให้โทษหากปลูกในเรือน ซึ่งในอดีตจะไม่ปลูกสลัดได้ในบริเวณบ้าน อาจด้วยลักษณะของต้นสลัดได้ที่มีหนามและแตกขยายต้นได้ง่าย จึงอาจเกรงว่าจะเป็นอันตรายแก่ผู้อยู่อาศัย แต่ปัจจุบันจะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์จากหนามของต้นสลัดได้ไว้เป็นเครื่องป้องกันบ้านเรือนจากผู้ที่จะรุกร้าเข้ามาในบ้าน อีกทั้งพบการใช้สลัดได้มาประกอบเป็นอาหารของคนภาคตะวันออก และใช้ประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของต้นสลัดได้ที่มีสรรพคุณทางยา มาประกอบเป็นเครื่องยาในการรักษาโรค และในงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาใช้รูปแบบของสลัดได้ไปออกแบบเป็น

องค์ประกอบของยอดนภศูล ซึ่งจากข้อมูลเกี่ยวกับสลัดได้ทีกล่าวมาทั้งหมดนี้
สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับการใช้ประโยชน์จากพืชสลัด
ไทยในวัฒนธรรมไทยได้เป็นอย่างดี

References

- Atchedi, A. (2007). *Native Plant – Chantabun Food*. Tonchabab Printing House.
- Baanlaesuan. (2022). *Planting Trees Along the Fence to Prevent Burglars from Entering the House*. <https://www.baanlaesuan.com/54270/plant-scoop/plants-prevent-thieves>
- Basso, K. (1996). *Wisdom sits in Places*. The University of New Mexico Press.
- Bidyalankarana, H. H. Prince. (1952). *Sam Krung*. Chairit Press.
- Chaichompoo, P. (2020). *The Place Name: Thai Mon or Khmer Word*. Ruenkaew Printing.
- Children's Lullaby and Children's Play Song. (1957). Rungruengtham Printing.
- Dumklongton, T. (2020). *Beliefs in Thai Tradition Texts of House Buildings (Tamra Pluk Ruean) Kept in the National Library of Thailand*. (Master of Arts Thesis, Silapakorn University).
- Komonbut, S. (2007). *The Natural of Political History of the Kingdom of Siam*. Sripanya.
- Medthai. (2023). *The Properties and the Benefit of Malayan Spurge Tree*. <https://medthai.com/สลิคไค/>
- Na Nagara, P. (1973). *Nirat Hariphunchai*. Prachan Press.
- Nimlek, S. (2012). Nopphasun or Nopphasun with doubt. *Art and Culture Magazine*, 13(10), 28-31.
- Pholdi, O. (2002). Initial Documentation of Flora in Thailand from the Pre-Rattanakosin Era. In Chavalit, M. (Ed.), *Ethnobotany in Thailand* (pp.133-143). The Office of the National Culture Commission.

- Phopromsi, D. (1996). *An Analysis of Contents in Folksongs from Tambon Srisamrong District, Sukhothai*. (Master of Education Thesis, Naresuan University).
- Plainoi, S. (2018). *A Plant's Tale*. Gypsy Group.
- Prapasapong, B. (1999). *Thai Traditional Medicine Handbook: Medical Wisdom and National Literary Heritage*. Thai Language Institute, Curriculum and Instruction Development, Ministry of Education.
- Raksamani, K. (2023). *Persian Roses in the Land of Siam*. Ratchasuda Foundation.
- Smitinand, T. (2014). *Thai Plant Names*. Forest Herbarium, Forest and Plant Conservation Research Office, Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation.
- Sthirakoses. (1970). *Looking Back*. Suksit Siam.
- Testimony of the Inhabitants of the Old Capital, Testimony of Khun Luang Ha Wat and The Ayutthaya Chronicle of Luang Prasert Aksorn Niti. (1967). Klang Vidya.
- Thammathibet, Prince. (2013). Kap Ho Khlong Praphat Than Thongdaeng. In Fine Arts Department, Office of Literature and History, *Prachum Wannakhadi Rueang Phraphutthabat* (pp.131-166). Edison Press Products Co.,Ltd.
- The Royal Society. (2013). *Royal Institute Dictionary in 2011*. Sirivatana Interprint Public Company Limited.
- Thipakorawong, Chaophraya. (1901). *Royal Chronicle of Rattanakosin in the Reign of King Rama I*. Bamrungnukunkit Printing House.

Author

Assistant Professor Catthaleeya Aungthongkamnerd, Ph.D.

Faculty of Humanities, Naresuan University

E-mail: catthaleeyaa@nu.ac.th